

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'27

Нікішина Т. І.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ СВОБОДА (НА ОСНОВІ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ)

Розвиток та творення будь-якої держави залежить від рівня еволюції суспільства, від представників народу в правлячих колах. Мета кожного політика – отримати та вберегти владу, змушуючи електорат повірити та делегувати обранцю свої права. Основою політичних стратегій та засобів маніпуляції, звичайно, є ораторське мистецтво, тобто слово. Зазначимо, що рівень розвитку суспільства та кожної особистості в цілому надають певному концепту більшого смислового навантаження, образності, полісемічності, обростання паремійними та стійкими виразами.

Обрана форма правління країни наносить динамічний відбиток на політичні погляди населення. Звернемо увагу, що будь-який концепт розвивається в мовному середовищі, тому залежить від досвіду та умов проживання багатьох поколінь. Частотність уживання концепту визначає його актуальність та важливість у суспільному житті, відображаючи волю громадян. Відштовхуючись від прагнень електорату, політики формують, складають промови, агітаційні програми, законодавчі проекти, акти, державоутверджувальні документи, використовуючи умотивовані концепти, найголовнішим з яких для кожної нації є СВОБОДА.

Багатоаспектність концепту, маніпулятивні можливості його використання в політичному дискурсі сприяли підвищенню уваги лінгвістів до утворення та специфіки функціонування названої лінгвістичної категорії, починаючи з кінця ХХ століття. Законсервованість концептосфери народу, різне тлумачення в картинах світу ментального утворення, наявність неоднотайних поглядів на класифікацію концептів окреслюють складність досліджуваного поняття. Непростою та цікавою була й залишається проблема теоретичного обґрунтування концептосфери, яку порушено в працях багатьох мовознавців, зокрема Н. Арутюнової, А. Вежбицької, О. Кубрякової, Д. Лихачова, В. Маслової, З. Попової, Т. Радзієвської, Й. Стерніна, В. Телії та ін. Особливостям та складності явища політичного дискурсу присвячено наукові студії таких лінгвістів, як В. Дем'янков, І. Ільїн, В. Карасик, Л. Нагорна, Г. Почепцов, В. Різун, К. Серажим, І. Ухванова-Шмигова, О. Шейгал та ін. Дискусії, які продовжуються в лінгвістиці, відсутність лінгвістично-історіографічних праць, які безпосередньо були б пов'язані з проблематикою використання концептів у політичному дискурсі, недостатня опрацьованість ряду питань спонукають до подальших пошуків у цьому напрямі.

Концепт СВОБОДА відзначається високим ступенем значимості у національній та міжкультурній взаємодії, цінністю для всіх соціумів. Дослідження, об'єктом яких є концепт СВОБОДА, скеровані на специфічні ознаки та сфери уживання цього явища (роботи А. Вежбицької, А. С. Солохіної, О. Г. Лісіцина, О. М. Руденко).

Однак, деякі аспекти залишаються недостатньо вивченими, які визначають **актуальність даної роботи**, зумовлену в необхідності комплексного дослідження специфіки політичної свідомості електорату та устрою країни на формування досліджуваного явища.

Виходячи з вищесказаного, зазначимо **мету** нашого дослідження, а саме – аналіз екстралігвальних факторів у формуванні концепту СВОБОДА в українській картині світу. Відповідно до поставленої мети використано такі **методи**:

– описовий (виділення та пояснення наявних позалінвальних чинників формування концепту СВОБОДА);

– метод безпосереднього спостереження (сприйняття певних факторів, явищ, які вплинули на розвиток концепту СВОБОДА в сучасній картині світу українців).

Визначення концепту СВОБОДА за давніх часів хвилювало багатьох філософів, лінгвістів та кожен особистість, зокрема чи має людина свободу волі, чи зумовлені її наміри і дії зовнішніми обставинами. Народні традиції та звичаї відшліфували уявлення про свободу, демократію та волю. Українська нація має чимало наочних виражень свободи різного характеру.

Сьогодення вимагає подальшого, глибшого розкриття основного реперзентанта концепту СВОБОДА, яке знаходимо у “Філософському енциклопедичному словнику”. Отже, свобода трактується як “здатність людини до активної діяльності відповідно до своїх намірів, побажань та інтересів, під час якої вона досягає поставленої перед собою мети; можливість вияву суб’єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства” [7, 569]. Зазначимо, що “воля” пояснюється як здатність вибору мети діяльності і внутрішніх зусиль, необхідних для її здійснення [7, 97]. Філософське значення “свобода”, на нашу думку, ширше ніж “воля”, оскільки включає в себе внутрішню мотивацію та обрану мету, засоби щодо її досягнення.

У тлумачному словнику української мови знаходимо визначення слова *свобода*, яке пов’язує особистісну свободу з громадською юридично наданою: *відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства* [4, 167]. Таким чином, свобода пов’язана з відсутністю певних утисків, відзначається сферою та обсягом надання вільних можливостей, тобто *свобода* – політична, економічна відсутність обмежень для усієї нації.

Значення, характерне для слова-реперзентанта *свобода* є *стан перебування не під арештом, неув’язненим, не в неволі* і т.ін. [4, 167]. Отже, помічаємо збереження історичних рис у наявній дефініції: можливість вільного пересування, дії та вільного вибору цих дій. В українському політичному дискурсі широко застосовувалось слово *свобода* у цьому значенні у назвах мітингів, лозунгів, статусів та груп соціальних мереж на підтримку певних політичних діячів (наприклад, лозунги “**Свободу** Юлі і Юрі”, “365 днів в **неволі**, вона – незломлена, а ти?”, групи в соцмережах “*Ми за **свободу** Юлії Тимошенко*” (<http://vk.com/club29660757>), “*Free Yulia Tymoshenko/Свободу Юлії Тимошенко*” ([http://www.facebook.com/pages/Free-Yulia-Tymoshenko%](http://www.facebook.com/pages/Free-Yulia-Tymoshenko%27)), мітинги: “Юлі – **свободу!** Україні – Європу!”, “Юлі – **волю**”, “Юлі – зону” і т.ін.).

Свобода в українській мові трактується як *життя, існування і т.ін. без залежності від кого-небудь, можливість поводитися на свій розсуд* [2, 98], що надає особистості можливість діяти відповідно до своїх здібностей та мати вибір між альтернативними вчинками в одній ситуації. Свобода співвідноситься з владою розпоряджатися своїми *вчинками без перешкод і заборон у якій-небудь галузі*. Це – громадянська свобода, яка надає право вільно користуватися законами та правами, встановленими для захисту особистості та перешкоджанню свавілля. З цього тлумачення випливає характерне для політичного дискурсу словосполучення *конституційні свободи*. Свободи та права кожної людини прописані й засвідчені в Конституції України: *“права і свободи людини і громадянина... не є вичерпними... При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод”* [3, ст. 22]. Отже, за розуміння конституційних свобод обираємо визначення, яке пропонує “Юридична енциклопедія”, що розкриває досліджувані свободи як *“можливість вільної (активної або пасивної) поведінки (діяльності) людини і громадянина в суспільстві та державі, передбачені конституцією, іншими законами країни”* [8, 442]. Звернемо увагу, що не можна ототожнювати конституційні свободи та конституційні права, оскільки останні – це можливість набуття, володіння, користування й розпорядження певними благами (політичними, економічними, соціальними, культурними) в межах і порядку, передбачених конституцією, іншими законами. Свободи конституційні є лише передумовами набуття, володіння, користування, розпорядження відповідними благами. Основні свободи людини і громадянина викладені та зафіксовані у відповідних статтях Конституцій.

Тлумачні словники української мови засвідчують пояснення слова *свобода* як *відсутність утруднень у чомусь, легкість* [4, 167]. Така свобода може виражатися в легкому настрої, звільненні від переживань, а отже, відображає внутрішній стан особистості. Констатуємо, що для української дефініції слів-репрезентанту концепту СВОБОДА властиве більш абстрактне уявлення утисків та процесу оволодіння незалежності.

У значенні *простота, невимушеність у поведженні* [4, 167] український відповідник *свобода* найменш частотніше вживається в мовленнєвій комунікації. Слову *свобода* властиве тлумачення, яке здебільшого вживається в розмовному стилі й розкриває свободу як *стан людини, яка доступна, має вільний час* [2, 98].

Таким чином, словникові дефініції ключового слова *свобода* як засобу репрезентації знання мають спектр загальних та специфічних тлумачень для української мови. Найбільшуживаним значенням є відсутність будь-якого подразника (з різних сфер життя), який обмежує, пригноблює, надає невігідні умови життя особистості або суспільства. Менш уживані дефініції з різними відтінками розкривають свободу як полісемічне слово з відбиттям національної специфіки. Отже, сучасне значення, пройшовши значний шлях розвитку, охоплює різні за характером нюанси, уособлюючи в ядрі концепту поняття нескутості, неув'язненості, що є природним станом особистості. Зазначимо, що паралельно в політичному дискурсі вживають відтінок свободи в значенні правової, забезпеченої законом властивості громадянина.

Політичний лад України базований на критерії прогресу суспільства. Україна як молода незалежна країна знаходиться в процесі свого розвитку, зокрема у визначенні та формуванні демократичних принципів, осмисленні свобод і прав нації. Про це свідчить історичне минуле держави, яка до 1991 року знаходилася в складі колишнього Радянського Союзу і порівняно недавно проголосила незалежність. Український народ завжди цінував волю, на що вказують державні символи. Україна має законодавчо затверджений [3, ст. 20] малий Державний Герб України – золотий тризуб на синьому тлі, на графічному зображенні якого можна розгледіти переплетіння літер заповітного для кожного українця слова “воля”. Боротьба та прагнення до її отримання як найвищої цінності оспівується в державному гімні країни:

*“Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля!”
“Душу й тіло ми положим за нашу **свободу**
І покажем, що ми, браття, козацького роду”.*

Підтвердженням плекання та укорінення демократичних принципів стало встановлення державних свят. Вперше вшанування споконвічної української мрії про єдність, свободу і незалежність почали святкувати 22 січня 1999 (наказ Президента України від 21 січня 1999 року № 42/99) як День соборності, *“...враховуючи велике політичне та історичне значення об’єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави...”*.

Наказом Президента України від 19 листопада 2005 р. № 1619/2005 почали святкувати День Свободи (22 листопада) на честь річниці початку Помаранчевої революції. Свято встановлено в Україні *“...з метою утвердження в Україні ідеалів **свободи і демократії**, виховання у громадян почуття національної гідності, враховуючи історичне значення революційних подій осені 2004 року, які засвідчили **волелюбність** Українського народу, його прагнення до **свободи і демократичних цінностей**, та на підтримку ініціатив громадськості...”*.

Новий наказ Президента України від 30.12.2011 р. № 1209/2011 скасував День Свободи та День Соборності, тим самим об’єднавши та юридично встановивши нове свято День Соборності та Свободи України (22 січня). Рішення Президента спричинило неоднозначну реакцію в парламенті. Зокрема представник провладної на той час Партії Регіонів Вадим Колесніченко заявив, що своїм указом Віктор Янукович “фактично врятував цілісність української держави”, оскільки “Ющенко своїм указом (про відзначення Дня Свободи) фактично поділив країну на кілька частин”. Натомість представники парламентської опозиції назвали новий президентський указ “фактичним обмеженням рівня свободи в Україні”. Зокрема, такі заяви оприлюднили партії “Удар” та “Батьківщина”.

Після значних дискусій новим указом Президента України № 871/2014 було засновано два різних свята День Соборності (22 січня) та День Гідності та Свободи (21 листопада). Останнє відзначається на честь початку цього дня двох революцій: Помаранчевої революції (2004 року) та Революції Гідності (2013 року). Встановлене *“з метою утвердження в Україні ідеалів **свободи і демократії**, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об’єктивної інформації*

про доленосні події в Україні початку XXI століття, а також віддання належної шани патріотизму й мужності громадян, які восени 2004 року та у листопаді 2013 року – лютому 2014 року постали на захист **демократичних цінностей, прав і свобод людини і громадянина, національних інтересів нашої держави та її європейського вибору...**” (згідно з указом Президента України від 13 листопада 2014 року № 872/2014 “Про День Гідності та Свободи”).

Виникнення значного резонансу з утвердженням держаних свят, які вшановують принципи свободи та демократії, можна пояснити нестабільністю в політичній системі, важливістю встановлення незалежності та демократичних принципів як для націй, так і введення її в державне правління.

Наразі в українській партійній системі офіційно зареєстровано 288 (дані на 2015 рік) політичних партій – рекордна кількість за весь час історії незалежної України. Це свідчить про нестабільність у поглядах, вказує на початкове становлення принципів, за якими розвивається молода держава. До Верховної Ради входять такі політичні сили: Фракція партії “Блок Петра Порошенка”, Фракція політичної партії “Народний фронт”, Фракція політичної партії “Опозиційний блок”, Фракція політичної партії “Об’єднання “Самопоміч”, Група “Партія відродження”, Фракція Радикальної партії Олега Ляшка, Група “Воля народу”, Фракція всеукраїнського об’єднання “Батьківщина”. У переліку зареєстрованих партій України знаходяться партії, які пріоритетним напрямком обрали затвердження демократичних принципів у всіх гілках влади, свободу вибору та укріплення волі народу: Демократична партія України, Ліберальна партія України, Ліберально-демократична партія України, Соціал-демократична партія України, Народно-демократична партія патріотів України, Християнсько-ліберальна партія України, Всеукраїнське об’єднання “Свобода”, Всеукраїнське об’єднання “Демократи (Демократична партія)”, Народно-демократична партія “Партія вільних демократів”, Політичні партії “Нова демократія”, “Воля народу”, “Воля”, “Національна демократична партія України”, “Об’єднані демократичні сили України”, “Європейська ліберальна партія”.

Незважаючи на молодий вік держави та неоднотайність поглядів на подальший вектор руху країни в політичному просторі, українське суспільство прагне до зміцнення демократичних засад і покращення добробуту. Таким чином, свобода для української нації відіграє провідне значення, оскільки, омріяна роками, вона уособлює чесність, самостійність та незалежність.

В Україні влада розподіляється на законодавчу, виконавчу й судову, що свідчить про найвищий розвиток демократії. Суспільно-політичний аспект поняття свободи як гарантованого права закріплено в законодавчих актах, Конституції країни або традиційно:

*“Усі люди є **вільні** і рівні у своїй гідності та правах. Права і **свободи** людини є невідчужуваними та непорушними...конституційні права і **свободи** гарантуються і не можуть бути скасовані”* [3, ст. 21].

Аналізуючи вищесказане, зазначимо, що Україна – самостійна незалежна країна з довгою історією становлення автономії, керована демократичними засадами правління. Політичний устрій країни побудований на глибоких демократичних

засадах та традиціях, у результаті чого приділяється особлива увага абстрактному явищу свободи. Ліберальна форма правління, підвищена увага до конституційних прав та свобод громадянина, національні символи відносять свободу до найвищих цінностей нації. Концепт СВОБОДА в українськомовному політичному дискурсі являють собою повне відображення традиційного ставлення до свободи, національного світобачення, закріпленого в законодавчих документах й політичних текстах як вияв громадянської свідомості та об'єктивного сприйняття навколишнього світу. Таким чином, у розумінні концепту СВОБОДА в політичному дискурсі країни важливу роль відіграє форма правління, а саме президентсько-парламентською система. Основними екстралінгвальними факторами у формуванні концепту СВОБОДА виступили історичні події, державні символи, укорінені традиції націй. Беззаперечним є факт сприйняття свободи як найвищої цінності, яка потребує захисту та постійного поглиблення.

Література

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антология / под ред. В. П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/content/constitution.html>.
4. Новий тлумачний словник української мови : [у 4-х т.] / [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліщенко]. – К. : Аконт, 1998. – Т. 4. – 941 с.
5. Савенкова Л. Б. Языковое воплощение концепта / Л. Б. Савенкова // Проблемы вербализации концептов в семантике текста : материалы междунар. симпозиума : [в 2-х ч.]. – Волгоград, 2003. – Ч. 1 : научные статьи. – С. 258–264.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Ваклер, 2003. – 277 с.
7. Философский энциклопедический словарь / [редкол. Аверинов С. С., Араб-Оглы З. А. и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
8. Юридична енциклопедія : [у 6-ти т.] / [редкол. : Шемшученко Ю. С. (відп. ред.) та ін.]. – К. : Укр. енциклопедія, 2003. – Т. 5 (П–С). – 736 с.

Анотація

У статті зроблено спробу аналізу політичної системи України як зразку становлення та вшанування демократичних принципів, на базі якої відбувається дослідження специфіки вираження лінгвокультурного концепту СВОБОДА у нормативних документах зазначеної держави, які характеризують стан вираження свободи в українському суспільстві. Аналіз екстралінгвістичних засобів формування концепту здійснено на матеріалі законодавчих актах, наказах, традиціях, символах, закріплених дефініцій у словниках.

Ключові слова: концепт, політичний дискурс, демократія, незалежність.

Аннотация

В статье сделана попытка анализа политической системы Украины как образца становления и почитания демократических принципов, на базе которой происходит исследования специфики выражения лингвокультурного концепта СВОБОДА в нормативных документах указанного государства, характеризующих состояние выражения свободы в украинском обществе. Анализ экстралингвистических средств формирования концепта осуществлен на материале законодательных актах, приказах, традициях, символах, закрепленных дефиниций в словарях.

Ключевые слова: концепт, политический дискурс, демократия, независимость.

Summary

The article attempts to analyze the political system of Ukraine as a model of formation and veneration of democratic principles, on the basis of which the specificity of expression linguocultural concept FREEDOM studies in the regulations of the designated State e, characterizing the state of freedom of expression in the Ukrainian society. Analysis of the formation of extra-funds concept was done on the material legislation, orders, traditions, symbols and definitions set forth in the dictionaries.

Keywords: political discourse, concept, democracy, independence.

УДК 802'373.72

Цветаєва О. В.,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

ВИКОРИСТАННЯ ДЕЯКИХ ОБРАЗНО-ЕЛОКУТИВНИХ ЗАСОБІВ У ЗМІ

Сучасні газети рясніють численними вживаннями різноманітних образно-елокутивних одиниць. Серед друкованих ЗМІ спостерігається висока частотність використання синтаксично-стилістичних, семантичних, лексичних, фонетичних форм, насичених різноманітними тропами, які допомагають розкрити природу та суть журналістського тексту.

Бажаний ефект і вплив на читача здійснюється за допомогою явищ, так званої, “мовної гри”, синтаксичних засобів експресії та асоціативної образності і завдяки наявності у текстах зображально-виражальних способів вираження.

Влучне використання прикладів художньої образності справляють на читача необхідний авторів ефект, спонукають його до певних рішучих дій та формують в нього власне критичне ставлення до подій, які відбуваються довкола нього.

Мета роботи – проаналізувати образно-елокутивні засоби у виділених газетах та окреслити специфіку використання зображувально-виражальних елементів у національній тематиці.

Теоретичний аспект у категорії металогічні художні образи є колом зацікавлення і об'єктом досліджуваних тем таких зарубіжних та українських вчених, як В. Автономової, В. Владимірова, Х. Дацишиної, С. Єрмоленко, М. Кіма, О. Кузнецової, Г. Лазутіної, В. Лизанчука, Л. М'яснянкіної, Є. Прохорова, В. Стекольщикової, С. Сметаніної, М. Стюфляєвої, М. Яцимірської та ін.

Якщо говорити про літературознавчий аспект питання стосовно металогічних художніх образів, то така тема підіймається у працях науковців М. Бахтіна, Т. Жирмунського, В. Кобозевої, В. Нагіної, О. Сербенської, Н. Трошиної.

Художньо-виражальні засоби, які використовують журналісти у своїх творах, збагачують публіцистичні тексти оригінальними прийомами побудови образного висловлювання, новими естетико-світоглядними домінантами. Однак публіцистичні доробки всеукраїнських та регіональних журналістів ще не є достатньо вивченими. Високий інтерес в останні роки до національної тематики, характеру та пам'яті, відобразився на публіцистичних текстах. Журналісти вміло оперують засобами художньої образності, вводячи їх у канву і тканину свого творчого полотна.